

Pisati humano: uloga subjektivnog izvještavanja na primjeru literarnog novinarstva

Tomljenović, Andrea

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **VERN University / Sveučilište VERN**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:146:507084>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[VERN' University Repository](#)

VELEUČILIŠTE VERN'

Zagreb

Novinarstvo

ZAVRŠNI RAD

**Pisati humano: Uloga subjektivnog izvještavanja na
primjeru literarnog novinarstva**

Andrea Tomljenović

Zagreb, 2019

VELEUČILIŠTE VERN'

Preddiplomski stručni studij

Novinarstvo

ZAVRŠNI RAD

**Pisati humano: Uloga subjektivnog izvještavanja na
primjeru literarnog novinarstva**

Mentorica:

Marija Slijepčević, univ.spec.oec., pred.

Studentica:

Andrea Tomljenović

Zagreb, rujan 2019

Sadržaj:

Sažetak I

Abstract II

1. UVOD.....	1
2. NASTANAK LITERARNOG NOVINARSTVA	2
2.1. Tanka linija između fikcije i nefikcije.....	3
2.2. Moralni pristup u medijima 19. stoljeća	5
2.3. Revolucionarno dvadeseto stoljeće	8
2.4. Rodolfo Walsh i prvi nefiktivni roman	11
2.5. Ernest Hemingway i teorija omisije	13
3. DUGA FORMA U 21. STOLJEĆU	15
3.1. Moderni mediji 20. stoljeća	15
3.2. Digitalni mediji i pristup dugoj formi	17
3.3. Umjetnički i obrazovni značaj literarnog novinarstva.....	19
4. PUBLICISTIČKO NASLIJEĐE U HRVATSKOJ	22
5. ZAKLJUČAK	26

Popis literature

SAŽETAK

Cilj rada bio je sažeti nastanak i razvoj subjektivnog novinarstva i doći do zaključka ima li takvo novinarstvo izgleda za uspjeh u Hrvatskoj. Autorica je uvidom u stručnu literaturu i članke dokazala da je subjektivnog novinarstva u Hrvatskoj kroz povijest bilo i kako ono nastavlja pozitivno utjecati na kulturu danas. Također, ovim radom htjela se ohrabriti daljnja upotreba ovakvog pristupa u novinarstvu. U radu se navode primjeri literarnog novinarstva iz svijeta, kao i s hrvatskih prostora. Primjerima se ilustrirao put subjektivnog pristupa istini u posljednja četiri stoljeća. Prikazalo se, ne samo kako su ti autori mijenjali novinarstvo, već i književnost. Osim toga, mnogi spomenuti spisatelji su svoje karijere započeli kao novinari. Rezultat je djelić povijesti veze jedne struke i njenog odnosa prema činjenicama.

Ključne riječi: subjektivno novinarstvo, literarno novinarstvo, hrvatski mediji, povijest novinarstva

To write humanely: The role of subjective reporting on example of literary journalism

ABSTRACT

The goal was to summarize the occurrence and development of subjective journalism and to conclude whether this type of journalism can be successful in Croatia. Reviewing articles and books on this topic, the author proved that subjective journalism has always been part of Croatian journalism and that it still has an important role in its culture. Also, the aim of the thesis was to encourage further use of this approach to writing in media. There are examples of literary journalism from both international and Croatian writers. With these examples, it was illustrated how the subjective approach to the truth changed over the last four centuries. It showed that these authors affected not only journalism, but also the literary world. After all, many of the mentioned novelists started their writing careers as journalists. The result is a fragment of history of one profession and its relationship to the facts.

Key words: subjective journalism, literary journalism, Croatian media, history of journalism

1. UVOD

Književnost se uvijek smatrala stepenicom iznad novinarstva. Ta sloboda koju fikcija donosi neusporediva je s ograničenim robovanjem činjenicama koje objektivnost i šturo pisanje o događajima nalažu. No, prava je umjetnost unutar tih postavljenih granica, moći napisati dobru priču i uvjeriti nekoga o njenoj važnosti i kada je riječ o naoko beznačajnim ili svakidašnjim temama.

To je prostor gdje se javljaju kreativnije sfere novinarstva. Cilj rada bio je pokazati kako je kroz povijest zapravo dominiralo takvo novinarstvo te naglasiti da je objektivno, činjenično izvještavanje pojava 20. stoljeća. Želio se istaknuti utjecaj kreativnog novinarstva na društvo pa samim time i doprinos povjerenju u medije. Osim toga, htjelo se na jednom mjestu opisati i popratiti razvoj narativnog novinarstva od samih početaka do danas.

Cijeli rad je pregledni i za istraživanje je korištena literatura s akademskih stranica poput Jstor, Bayerische StaatsBibliothek i Google Books. Korištena je literatura o povijesti i razvoju narativnog novinarstva kao i romani koji, smatra se, pripadaju tom žanru. Također, korišteni su internetski članci relevantnih medija.

Prvo poglavlje rada opisuje nastanak *New Journalism*, novinarskog pokreta 1960-ih i narativnog novinarstva kakvo danas znamo. Potom se to poglavlje raščlanjuje na tri potpoglavlja koja prate razvoj novinarstva od samih početaka u 18. stoljeću u Velikoj Britaniji, i 19. stoljeću u SAD-u do pojave prvih nefiktivnih romana u drugoj polovici 20. stoljeća. *Duga forma u 21. stoljeću* bavi se medijima i novinarima koji danas uspješno proizvode dugu, kreativnu formu. Od kulturnih časopisa do putopisa i istraživačkih novinara to se poglavlje kasnije formira u iduće o doprinosu duge forme na kulturu i obrazovanje koje ono ima na društvo. Tu se kroz primjere objašnjava na koji način investiranje u kvalitetan novinarski sadržaj može imati dugoročan učinak na kulturu. Posljednje poglavlje se dotiče novinarstva u Hrvatskoj i kako je ono kreiralo ostavštinu koju danas imamo. Cilj tog poglavlja bio je predočiti mukotrpan put hrvatskih medija koji su utrli put današnjim, ali i osvrnuti se na današnje koji se uspješno održavaju na sceni bez obzira na možda obeshrabrujuće uvjete.

2. NASTANAK LITERARNOG NOVINARSTVA

“Svi tekstovi u ovoj knjizi koji nisu plod mojih vlastitih istraživanja uzeti su ili iz službenih dokumenata ili iz intervjua s osobama koje su izravno povezane s događajem, a najčešće je riječ o nizu razgovora koji su vođeni u dužem vremenskom razdoblju.” (Capote, 1966, str. 5). Tako glasi zahvala na početku Capoteovog *Hladnokrvnog ubojstva*, jedne od knjiga koja će obilježiti eru nanovo oživljenog literarnog novinarstva te uvesti novi književni žanr: nefiktivni roman.

Osim što je zahvala, ovaj komadić povijesti ujedno je i vrlo jezgrovit opis načela tog očekivanog amalgama novinarstva i književnosti. Heretici profesije, kako su ih nazivali konvencionalni i tradicionalni novinari¹, svoj su nadimak zaradili pišući prethodno spomenutim *melangeom* novinarstva i književnosti.

U punom jeku socijalnih pokreta i civilnog otpora, nikla je možda najelegantnija grana struke. Literarno novinarstvo, poznato još kao narativno ili književno, svoj je procvat doživjelo sredinom 60-ih godina prošlog stoljeća. U turbulentno vrijeme Vijetnamskog i Hladnog rata, rasnih pobuna protiv bjelačke opresije poput one u Wattsu, studentskih i feminističkih pokreta za prava, možda je sasvim prirodno došlo do pojave i potrebe za nečim osobnijim u masovnim medijima - potrebe da se taj glas (s) ulice čuje u kućama privilegiranih slojeva društva. Najednom su utabane vrijednosti srednje bijele američke klase prestale biti vrijednosti njihove djece. Ono univerzalno pravilo 5W više nije bilo dovoljno da prenese i shvati gnjev crnačkog pokreta ili euforije s Woodstocka (Mills, 1974.). Međutim, ovaj žanr puno je stariji od *hippie* pokreta i „Beatlemanije“. Prvi primjeri modernog literarnog novinarstva objavljeni su već 1890-ih, a temelji tome postavljeni su još u 18. stoljeću u Velikoj Britaniji.

¹ Sims, N. (1984). The Literary Journalists. Preuzeto s: <http://normansims.com/wp-content/uploads/2014/04/The-Literary-Journalists.pdf> (02.11.2017.)

2.1. Tanka linija između fikcije i nefikcije

Osamnaesto stoljeće mjesto je rođenja modernističke proze i modernog novinarstva. Tadašnji pisci, među kojima i velikani prisutni u hrvatskim lektirama, Jonathan Swift i Daniel Defoe, započeli su svoje respektabilne karijere kao novinari.

No, tadašnje je novinarstvo bilo drugačije od novinarstva danas. Jedan od razloga tome su granice između stvarnosti i fikcije koje su bile fluidnije. Književne vrste i razlike koje su danas teorijski određene tada nisu postojale te su pioniri novih tehnika novinarstva 1700-ih godina različito poimali objektivnost ili vjerodostojnost. Zato su tehnike koje su koristili u novinarstvu bile prisutne i u književnim djelima koja su kasnije pisali (Underwood, 2008).

Danas je važno da novinari razlikuju kako objektivno pristupiti pisanju vijesti kako bi izvještavanje bilo nepristrano. Također, vjerodostojnost se potvrđuje izvorima te je ključno imati dvije strane priče tj. barem dva izvora koja će vijest učiniti plauzabilnom.

No, unazad tri stoljeća, medije su obilježavale subjektivnije forme. Zahvaljujući industrijalizaciji koja je zahvatila svijet, krajem 18. i početkom 19. stoljeća dogodila se masovna proizvodnja i popularizacija tiskanih medija; novina i časopisa. Te tiskovine su sadržavale vijesti, eseje, oštre kritike, britke političke komentare, poeziju, parodiju kao i žuti tisak te se zbog toga to vrijeme smatra pretečom modernog i književnog novinarstva. Vrijeme kada je samo pisanje prodavalo novine, a ne prijelomne vijesti (Underwood, 2008).

Međutim, nije dugo trebalo da moćnici i političari na vlasti shvate utjecaj medija na mase te potencijal kontrole medija. I najoštrij politički kritičari, cinici i liberali poput Daniela Defoea zastranili su pod ponudama velikih honorara Torijevaca. No, iako su pisali propagandu za političke stranke, i Defoe i Jonathan Swift su nastavljali pisati društvenu kritiku zamaskiranu u satiru, parodiju i skrivena značenja.

Defoe, osim što je bio progresivan po pitanju tematike svojih radova i javne kritike, svakako je i jedan od ključnih protagonista preteče literarnog novinarstva. Naime, njegove tehnike istraživanja i pisanja se dosta podudaraju s onima modernih literarnih novinara, primjerice: karakterizacija ljudi, mjesta i događaja iz stvarnog života kao

osnova njegovih djela, retorički stil u svrhu privlačenja publike ili istraživanje i analize tema kako bi se djelo slobodnije temeljilo na činjenicama.

Naravno, njegova su djela bila uglavnom fiktivna, ali novinarski radovi bili su, već spomenuto, među ostalim parodije i satire koji su zapravo bili komentari na aktualna zbivanja. Osim toga, radovi koji nisu nosili neku moralnu poruku, u to su doba smatrani manje vrijednima. Autori izričito eksplicitnih komentara te onih očigledno inspiriranih stvarnim životom su bili kažnjavani bez obzira na činjenicu da su se takve publikacije pisale anonimno. Što se i događalo kada novinari nisu bili naročito suptilni ili uspješni u maskiranju svojih kritika, poput Defoea koji je dvaput zatvaran zbog kritike crkve i vlade (Underwood, 2008).

Osim njega, Underwood (2008) ukazuje na Jamesa Boswella, nazivanog pionira moderne biografije, čije vještine intervjuiranja, temeljitog istraživanja i između ostalog način uporabe navoda ističu Boswella kao fascinantnu studiju za svakoga tko pokušava otkriti korijene suvremene novinarske metodologije. Međutim, i dan danas se raspravlja o vjerodostojnosti njegovog najpoznatijeg djela, *Života doktora Samuela Johnsona* nakon što su otkriveni načini na koje je prikupljao informacije te moguće fabricirao istinu.

S druge strane, Boswell je vodio kontroverzan život i borio se s psihološkim problemima. Način na koji ih je savladavao je bilo javno i vrlo otvoreno pisanje o tome, u svojoj kolumni *Hipohondar* te time postavio temelje za današnje kategorije poput literature za samopomoć i raznih formata o zdravlju i *lifestyleu*. Pored toga, takav fenomen dijeljenja i raspravljanja privatnog života i osobnih problema s javnošću, danas je dio svakodnevnog sadržaja na društvenim mrežama i platformama poput Instagrama, YouTubea i blogova. Valja spomenuti i njegov osvrt na izlet po Škotskoj s Johnsonom u kojem u najsitniji detalj opisuje svog suputnika. U tim deskriptivnim pojedinostima je ono na što će se čitatelji moći uhvatiti i dokučiti taj lik kao svojevrnog poznanika, objasnio je tad Boswell. Iz toga se da iščitati svrha uporabe retorike i opisa u novinarstvu danas: prijenos emocija, stvaranje empatije, atmosfere i veze s čitateljima, a ne samo estetika.

Trend takvog medija i rast publikacija se nastavio i u iduće stoljeće. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća samo u Londonu je pokrenuto 800 publikacija te je cijeli period poznat pod nazivom *Age of Periodicals* ili Vrijeme časopisa (Underwood, 2008).

2. 2. Moralni pristup u medijima 19. stoljeća

„Ako samo možeš saznati što se dogodilo između tog vjenčanja i ubojstva, imat ćeš za sebe roman, a za mene kratku priču.“ (Sims, 2008, str. 10). Tim je riječima gradski urednik Lincoln Steffens poslao novinara da istraži priču o ubojstvu u New Yorku. Ova anegdota iz 1890-ih, dokazuje tijek razvoja literarnog novinarstva koji se nastavlja iz 18. stoljeća.

Kako Hartsock (2000) argumentira, kada se tekst čitao kao roman ili priča, on nije nužno bio samo skup retoričkih metoda već je predstavljao svojevrsnu alegoriju te davao težinu priči. Što nas vraća u doba Defoea, Swifta i drugih u čije se vrijeme kakvoća djela mjerila njihovim moralnim porukama i višim značenjima. Međutim, za razliku od 18. stoljeća, u ovo vrijeme se napravila podjela između fikcije i nefikcije, odnosno proza se dijelila na kreativnu i nekreativnu. Iako je ta podjela bila jasnija i dalje su se u novinama reportaže pisale slobodnije, odnosno naglasak nije bio na istinitosti ili objektivnosti već na atmosferi koja se prenosila literarnim pisanjem.

Zahvaljujući, među ostalim, reportažama Lafcadio Hearn, Marka Twaina ili putopisima Twainovog prijatelja i suradnika Charlesa Dudleya Warnera koji su tehnike pisanja romana primijenili u svojim tekstovima ta se binarna podjela proširila te se period nakon američkog građanskog rata može smatrati kao vrijeme pojave modernog literarnog novinarstva u SAD-u (Hartsock, 2000).

Jedan od najfrekventnijih protagonista eseja i radova na temu novinarstva kasnog 19. stoljeća je Stephen Crane. Kulturna figura američkog naturalizma, Crane je djelovao neko vrijeme i kao novinar. U svojim pismima bratu, pisao je kako su neka od njegovih najboljih djela zapravo priče o svakodnevnici ljudi u New Yorku (Hartsock, 2000), takozvane *human interest* priče kojima je fokus na običnom čovjeku. Njegove priče za njujorške novine bazirane na stvarnim događajima nisu u cijelosti, u najsitniji detalj potpuno istinite jer tad još nije novinsku industriju preuzela vizija objektivnosti i poštenosti medija. Bez obzira na to, Crane je koristio stvarne događaje kako bi kreirao atmosferu i osvrnuo se na grad i ljude.

Primjerice, u istinitoj priči za The New York Press, u originalu naslovljenu *When Man Falls, a Crowd Gathers*, autor kritizira voajerističku masu koja se međusobno gura

kako bi posvjedočila čovjeku koji ima napadaj. Hartsock također navodi njegov širok opseg u pisanju o svakodnevnom životu. Crane je pisao o beskućnicima, alkoholičarima i *autsajderima*, a njegovi dulji formati su priče o sudbinama prostitutki, ratnih veterana i dr.

Ponukan uljepšanim prizorima koje je tada javnost nudila, mladi Crane je htio prikazati drugačiju stvarnost New Yorka, pred kojom su mediji zatvarali oči. Međutim, najbolji primjer njegovog literarnog novinarstva su kratka priča i novinski članak o brodolomu koji je Crane osobno iskusio. Oba rada prate isti događaj te ni u jednom nema neistine. No, *The Open Boat*, kako je naziv kratke priče, je prema Engleskoj akademiji kategoriziran kao fikcija dok je članak *Stephen's Crane Own Story* nefikcija. Do toga je došlo, istražuje Hartsock, zbog drugačije uporabe narativa odnosno retorike. Drugačiji su uzorci stilskih figura i ton. U članku je korišten puno veći broj usporedbi, dok je u kratkoj priči broj usporedbi i metafora bliži.

U slučaju inzistiranja na metafori kratka priča se može kategorizirati kao isključivo fikcija (Hartsock, 2000). Metafori je mjesto u novinarstvu podjednako kao i u književnosti baš kao što prikupljanje informacija i izvještavanje, koje stoji u definiciji novinarstva, nije praksa rezervirana isključivo za novinare (Hartsock, 2000). Potom, treba uzeti u obzir da kada je prvi put objavljivan *The Open Boat*, predgovor je išao: *A Tale Intended to be after the Fact (...)* ili u slobodnom prijevodu, Priča koja traži istinu. I sam članak je nerijetko stavljan u kategoriju fikcije iako je isključivo nefiktivan te se bazira na činjenicama. Hartsock tvrdi da negiranje rada kao literarnog novinarstva je pridruživanje književnom elitizmu koje ignorira postojanje narativnog u novinarstvu.

Iako je dulje poživio od Cranea, Mark Twain je djelovao godinama prije nego se ovaj poznati naturalist rodio. Twain je jedan od najpoznatijih pisaca uopće, prisutan na školskim predavanjima diljem svijeta te jedan od prvih humorista i pisaca koji je svojedobno uživao status *celebrityja*. Twain je, poput Cranea, u jednom trenutku svoje karijere napravio prijelaz s novinarstva u književnost. Možda najopipljiviji dokaz toga je njegovo djelo *Naivčine u inozemstvu*. Roman iz 1869. godine zapravo je originalno bio objavljivan u novinama tjedno u obliku pisama odnosno članaka pod Twainovim pravim imenom, Samuel Clemens. Pri adaptiranju pisama u knjigu dogodile su se brojne izmjene. Promjene nisu uslijedile samo zbog drugačijeg formata, već i zbog drugog tipa publike, književne i novinske te je geografski knjiga dosegla veću publiku.

U navedenim primjerima vidjet će se da je Clemens ograničavao svoj stil puno više u književnoj verziji nego u tjednoj publikaciji. Osobite su promjene u vokabularu kao i tragovi fikcije te značajnija uloga humora u knjizi. Primjerice u pismu piše da se ljudi iz Annunziate u Italiji „znoje i smrde“, dok je u knjizi to promijenjeno na „znoje i osjete se uvredljivo“. Također, u pismu nastavlja „Turci smrde kao klaonica ljeti“, dok je u knjizi to „ublažio“ te napisao „Turci smrde kao Turci“ (Pickett, 1961). Generalno je Samuel Clemens oštar i gotovo uvredljiv u pismima, dok je u knjizi literarniji i restriktivniji u uporabi sličnih pridjeva. Razlog tome je, piše Pickett, što je Clemens kroz taj proces učio da sirova terminologija, kojom se koristio pišući za novine, nije nužna za ostvarivanje prvotne ideje ili smisla, već da je nekad bolje upotrijebiti suptilnost i tu zapravo vidimo stvaranje romanopisca Marka Twaina i eksplicitniju razliku između pisanja književnosti i novinarstva. Primjerice, u novinarstvu istina se iskazuje na konkretan način i bez okolišanja dok je u književnosti karakteristično da je najčešće uobličena u kakvu alegoriju ili metaforu. Također, pri konverziji pisama u knjigu, autor je promijenio fokus svog humora, odnosno satire. U knjizi, „žrtve“ te satire su „naivčine“ iz naslova tj. turisti s kojima putuje, dok su u pismima to „lokalci“. Zbog toga, pisma nisu jednako humoristična kao i knjiga, zaključuje Pickett (1961).

Za novinarstvo nakon američkog građanskog rata karakteristični su dijalozi, opisi scena kao i dugi razgovori. „Njujorške novine tog vremena su dopuštale više osobnog novinarstva (...), u smislu individualnog stila pisanja, raznolikosti tema i manje rigidnom idejom vijesti. Živopisni intervjui s čudnim ličnostima, vodviljskim glumicama, beskućnicima i sličnima, bez obzira na njihovu 'važnost', te mnoge slike iz života grada su imale priliku pojaviti se u novinama“, tako je opisao tadašnje vrijeme novinarstva Hutchins Hapgood (Hartsock, 2000, str. 35), istaknuti literarni novinar poznat također po svojim slikovitim člancima o životu u New Yorku. Do 1898. sve velike novinske kuće su imale barem 10 fakultetski obrazovanih novinara među kojima je i Hapgood, s diplomom s Harvarda. Tada je novinarski posao dobio na reputaciji.

Novinarstvo, prema definiciji suvremenih rječnika, je izvještavanje, pisanje, uređivanje, fotografiranje ili prenošenje vijesti i/ili vođenje bilo kakve novinske

organizacije kao biznisa². Do početka 20. stoljeća, novinarstvo je, osim informiranja, služilo i za političke komentare, zabavu, umjetnost i slično kao i danas.

Krajem 19. stoljeća počele su se javljati ideje o točnosti i objektivnosti medija. Takav „puritanski“ pristup uzeo je maha do 1950. godina. Protekla dva stoljeća novinarstvo je imalo gotovo suprotan pristup pisanju i društvu. Ono je bilo tematski i stilski slobodnije te je bilo puno osobnije.

U 21. stoljeću te karakteristike krase, u dnevnim novinama, najčešće kolumnu i reportažu.

Bogatiji i raznovrsniji sadržaj danas uglavnom svoje mjesto pronalazi pod kulturnim ili zabavnim rubrikama koje su puno manje zastupljene, osim ako nisu u specijaliziranim medijima poput časopisa. Objektivizacija ima svoje prednosti, ali Stephen Crane je još u svoje vrijeme predvidio i osjetio negativni učinak koji će takav način informiranja društva donijeti. Na primjeru reportaži iz američko-španjolskog rata *Regulars Get No Glory*, Crane je opisao kako hipotetski vojnik Michael Nolan nakon tragične smrti u ratu brzo pada u zaborav te postaje dio veće sume ili zanimljivog broja ubijenih muškaraca. To se pokazalo istinom posebice danas gdje ekskluzivnost vijesti uvjetuju blizina događaja, važnost osobe i broj protagonista u već ionako hladnom, činjeničnom izvještavanju.

2.3 Revolucionarno dvadeseto stoljeće

Iako je 20. stoljeće označilo početak činjeničnog pristupa novinarstvu te je tad literarno novinarstvo imalo manje odjeka, do druge polovice 1900-ih novi val narativa u novinarstvu je odjeknuo. Takozvano Novo novinarstvo 1960-ih, na čelu s Tomom Wolfeom, pojavilo se u intrigantno vrijeme u SAD-u. Kroz zemlju su se nizali protesti i nemiri te se odvijala revolucija u društvu. Crna Amerika se pobunila, a skupa s njom i žene, studenti te ostali koji su se pronašli u *hippy* pokretu povodom prljavo vođenog Vijetnamskog rata i generalnog manjka ljudskih prava. Viđenje dotadašnjih vrijednosti se počelo mijenjati s novim generacijama.

² Dictionary.com. Preuzeto s: <https://www.dictionary.com/browse/journalism> (10.1.2019.)

Kako bi se uspješno dočaralo i popratilo sve što se odvijalo u središnjoj Americi, trebao je drugačiji pristup od onog koji se oslanjao isključivo na puko izvještavanje i činjenice. Potreban je bio osobniji i topliji ton koji bi uistinu uhvatio trenutke s ulice. Pioniri iz 19. stoljeća su elementom subjektivnosti činili vijesti atraktivnijim čitateljima kombinirajući to s *human interest* pričama i intervjuima. *Human interest* priče su zapravo reportaže o pojedincima s naglaskom na emocijama i iskustvu protagonista kako bi se čitatelji lako povezali i suosjećali s njima. Tada nije nužno bio naglasak na literarnome, kao što je slučaj s Novim novinarstvom kasnih 1960-ih. Originalnog imena *New Journalism*, kombinirao je tehnike pisanja književnih djela s novinarskim zanatom prikupljanja, istraživanja i obrade informacija.

Jedan od konkretnijih momenata novog novinarstva je 1966. godina i roman *Hladnokrvno ubojstvo* Trumana Capotea. Nazvan nefiktivnim romanom, Capoteovo djelo pisano književnim stilom, nastalo je iz dugoročnog istraživanja. Temeljeno na istinitom događaju, ubojstvu četveročlane obitelji u američkoj državi Kansas, Capote je napisao roman zasnovan na dugoročnom istraživanju i intervjuima s mještanima grada Holcomba kao i sa samim počiniteljima ubojstva te je bio prisutan na njihovom vješanju.

Iako je Capote tvrdio kako je roman nepogrešivo istinit i točan, kasnije se ispostavilo da se u knjizi nalaze dijelovi koji se nisu dogodili te da su neki dijalozi naprosto izmišljeni. No, bez obzira na te detalje, ovaj je roman i dalje imao nesumnjiv utjecaj na oba svijeta, literarni i novinarski.

Capote je u vrijeme izlaska knjige bio poznat po kratkim pričama i romanima, ali je bio zainteresiran i za novinarstvo. U intervjuu³ za *New York Times Book Review* objasnio je kako je upravo taj zanat „najpodcijenjeniji, najmanje istražen od literarnih medija“ i kako je inspiracija za ovu knjigu bilo njegovo uvjerenje da reportaža može doprinijeti stvaranju nove umjetničke forme. U isto vrijeme, naveo je Lillian Ross, Josepha Mitchella i Rebeccu West kao novinare koji su pokazali takve mogućnosti narativne reportaže i nefiktivnog pisanja.

³ George Plimpton (1966). *The Story Behind a Nonfiction Novel*. Dostupno na: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/12/28/home/capote-interview.html?mcubz=3> (13.1.2019.)

U *Hladnokrvnom ubojstvu*, Capote se služi brojnim tradicionalnim novinarskim tehnikama. Počevši od samog prikupljanja materijala za knjigu, istraživanja zločina i intervjuiranja svih koji su imali nekakav dodir s tragedijom do pisanja u trećem licu kako kao narator ne bi utjecao na ton priče. Odnosno, kada je narator prisutan onda je priča ispričana iz njegove perspektive što može imati neželjen učinak. Stoga, Capote narira u trećem licu kako bi priča bila nepristrana i 'netaknuta' njegovim stajalištem. Također, dosljednost tradicionalnom novinarstvu da se vidjeti u uporabi različitih stajališta odnosno korištenju izvora radi efekta objektivnosti. Jednako tome, novinar u pričama tradicionalno navodi barem dva izvora koji predstavljaju različite strane baš kako bi dao ravnotežu događaju i izbjegao zastupanje jedne strane.

Iako ekscentrični autor nije imao naročito mišljenje o novom novinarstvu Toma Wolfea, *Hladnokrvno ubojstvo* bi moglo poslužiti kao pravi primjer tog podžanra. Takva teza može se opravdati zbog tehnika koje je autor koristio pri pisanju romana. Prema manifestu Toma Wolfea, ovaj nefiktivni roman odgovara većini navedenih karakteristika *New Journalism*. Među kojima; razvoj događaja - odnosno novinar mora sam posvjedočiti događanjima i rekreirati ih za čitatelje, dijalog – razgovori se moraju što vjernije i vjerodostojnije prikazati jer oni nisu samo informacija o događaju već i o likovima, treća osoba – kako bi novinar dao bolji uvid u događaje, on tretira protagoniste kao likove iz fikcije odnosno daje im kontekst, motive, unutarnja razmišljanja i sl.

Shodno tome, *New Journalism* se još naziva i *immersion journalism* koje predlaže potpuno učešće u događajima o kojima se piše. Pritom se misli na apsolutni angažman u življenju onoga o čemu se piše, posebice u duljoj formi. Osim toga, nefikcija odnosno literarno novinarstvo karakteristično je po tome što se djelo kreira oko motiva ili ideje. Primjerice, u *Hladnokrvnom ubojstvu* to može biti američki san koji obitelj Clutter živi, koji sitni kriminalci poremete. Između ostalog, dokumentira kako utječe brutalno ubojstvo na odnose u maloj sredini i kako ono mijenja svjetonazor stanovnika.

Međutim, Capoteov dotjerani dokument nije bio prvi primjer spomenutog *immersion* novinarstva. Nesumnjivo vješta mješavina umjetnosti pisanja i izvještavanja obilježila je dva svijeta pisanog slova 20. stoljeća. Već spomenuta prijašnja stoljeća producirala su takve tvorevine fikcije i činjenica, dok su 1900-tih, prije Capotea, John Steinbeck i

Rodolfo Walsh svakako prethodili kasnije konkretnijim trenutcima *New Journalism* i realistične i dokumentarne proze.

Steinbeck je jedan od najočitijih primjera literarnog novinarstva. Novinar kojemu je bilo teško pisati tzv. *straight news* jer je suosjećao s protagonistima svojih priča (Whitt, 2006), svojim radovima vjerodostojno ilustrira poantu ovog žanra. Iako je djelovao prije Wolfeovog novog novinarstva 1960-ih, Steinbeckov angažman u novinarstvu može poslužiti kao živopisniji primjer od Capoteovog nefiktivnog romana. Američki nobelovac poznatiji je po doprinosu književnosti nego novinarstvu. Njegovo najpoznatije djelo *Grapes of Wrath*, priča o migraciji prilikom Velike depresije u SAD-u djelo je fikcije i kao takvo je dobilo Pulitzerovu nagradu, no zapravo je inspirirano stvarnim događajima kojima je Steinbeck posvjedočio, poglavito posljednja poglavlja (Sims, 1990).

Sam autor imao je afinitet za novinarstvo: „Što mogu reći o novinarstvu? Ono ima najveću vrlinu i najveće zlo. Prva je stvar koju diktator kontrolira. Majka je književnosti i izvršitelj sranja. U mnogo slučajeva, ono je jedina povijest koju imamo, a k tome je oruđe najgorih ljudi. Ali tijekom dugog perioda i zato što je proizvod toliko ljudi, ono je možda najčišća stvar koju imamo. Istina ima način ispuzati i kada to nije bilo namijenjeno“ (Whitt, 2006, str. 43). Ključna poveznica između Steinbecka i literarnog novinarstva je ono socijalno u njegovom radu. *Grapes of Wrath* je, ne samo priča o migraciji i siromaštvu, već prozivanje nepravde i pohlepe, neuspjelih sistema i elitizma. Zato je Steinbeck odabrao napisati roman, a ne fotoknjigu vjerujući kako bi samo fiktivni roman dao stvarnu težinu onome čemu je posvjedočio.

2.4. Rodolfo Walsh i prvi nefiktivni roman

Za razliku od svog američkog kolege, argentinski novinar Rodolfo Walsh smatrao je kako je upravo istina sebi dostatna. Walsh je bio novinar, pisac i aktivist koji je postao slavan zbog pisanja o režimu koji je došao na vlast nakon što je svrgnut dotadašnji predsjednik Peron. Najpoznatija djela su mu roman *Operation Massacre* i *Otvoreno pismo vojnoj hunti*. Potonje je napisano dan prije nego je ubijen na ulici, dok je slao kopije pisma.

Spomenuti roman napisao je kao komad istraživačkog novinarstva, nefikciju, iz razloga što je vjerovao da roman i sam koncept umjetnosti udaljava problematiku knjige od istine i čini je bezazlenijom, neuvredljivom.

Fikcija se može opovrgnuti i negirati kao nešto napisano radi dobre priče. Ona čini da, koliko god tema bila tragična ili razarajuća, uvijek postoji odmak u ljudima te se lakše prihvaća napisano. Umjetnički motivi shvaćaju se kao nešto figurativno. S druge strane, Walsh je smatrao kako, u obranu nefiktivne novele kao forme umjetnosti, neizmjerne umjetničke mogućnosti se pojavljuju u procesu selekcije i istraživanja dokumenata i svjedočenja.

Operation Massacre prvi je nefiktivni roman⁴, napisan 1957., gotovo deset godina ranije od poznatijeg *Hladnokrvnog ubojstva* za koji je Capote tvrdio⁵ kako je prvi roman takve vrste. Ovaj izuzetan, možda nesvjestan primjerak literarnog, i istraživačkog novinarstva započeo je kao serija članaka u lokalnim novinama o kriminalu koji je počinio tadašnji režim. Roman je zapravo raskrinkavanje mučenja i (pokušaja) smaknuća dvanaestero muškaraca uslijed ustanka peronista 1956. godine.

Argentinski novinar objasnio je težinu i legitimitet svoga djela u dodacima nekoliko izdanja knjige (Walsh, 1957, str. 176): „Nema jedne važne informacije iz *Operacije Masakr*, koja ne odgovara svjedočenjima i nije dvostruko provjerena sa svjedočenjima troje ili četvero ljudi, nekad i više. S poštovanjem prema osnovnim činjenicama, nemilosrdno sam izbacio svaku informaciju koja nije bila potvrđena, koliko god bila senzacionalna. Moguće je da su se potkrale sitne greške u detaljima, ali je izvještaj u suštini istinit i to mogu dokazati pred bilo kojim građanskim ili vojnim sudom.“

Knjiga je podijeljena u tri dijela naslovljena prema temi obrade: *Ljudi* u kojima su portreti žrtava, *Događanja* iz kobne noći, 9. lipnja, i *Dokaz* gdje piše o svjedočenjima odgovornih. Izdanje knjige prevedene na engleskom sadrži nekoliko epiloga i prologa te slavno Walshovo pismo vojnoj hunti. U tim dodacima, Walsh je detaljno opisao

⁴ Stephen Phelan (2013). Rodolfo Walsh and the Struggle for Argentina. Dostupno na: <http://bostonreview.net/world-books-ideas/rodolfo-walsh-and-argentina-operation-massacre> (10.1.2019.)

⁵ George Plimpton (1966). The Story Behind a Nonfiction Novel. Dostupno na: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/12/28/home/capote-interview.html?mcubz=3> (10.1.2019.)

proces i razvoj istraživanja priče te na kraju istaknuo sumnju u potrebu pisanja ovakvog djela zbog nedostatka rezultata koji se nisu ostvarili ni do 1970-ih godina.

Knjiga je jedino prevedena još na engleski jezik i to tek 2013. godine. Operacija masakr, kako bi mogao glasiti naziv knjige da je prevedena na hrvatski, nije samo pionir nefiktivnog romana već je rani primjerak novinarstva u ime društvenih promjena.

2.5. Ernest Hemingway i teorija omisije

Početak 20. stoljeća, tada mladi novinar Ernest Hemingway pisao je za Kansas City Star gdje je zapravo naučio ono što će kasnije postati njegov „zaštitni“ stil pisanja koji obiluje kratkim i snažnim rečenicama. Osim toga, u svojoj novinarskoj karijeri je započeo razvijati literarni stil. Pomoću dijaloga i pozadinske priče, naizgled obični zadaci i priče, dobili bi zaplet i zanimljive likove.

Hemingwayev posljednji članak za Star, nazvan *Mix War, Art and Dancing* trebao je biti priča o plesu vojnika i studentica s instituta za umjetnost. Međutim, mladi novinar je odlučio zabavu mladih parova usporediti sa prostitutkom koja samotno prolazi noću tim ulicama, na mokrom pločniku i time pojačao efekt priče, ali ukazao i na nešto dublje. To su bili počeci Hemingwayeve *teorije ledenjaka* ili *omisije*. Kao novinar, morao je pisati članke tako da sadrže jako malo konteksta i interpretacije, odnosno, držati se šturih informacija. No, Hemingway je srećom vjerovao kako svaka priča ne treba biti eksplicitno napisana da bi se shvatila poruka. Dublje značenje ne bi trebalo biti vidljivo na „površini“ već suptilno upleteno u priču. Tako je i kasnije, kao pisac, zadržao svoj minimalistički stil bez direktnog oslovljavanja problematike priče.

Hemingway je počeo razvijati svoj literarni stil za vrijeme novinarske karijere. Primjerice, u jednoj od kolumni⁶ za The Toronto Star Weekly, naziva *A Free Shave*, dvadesetogodišnji Amerikanac piše o besplatnim uslugama u gradu. Ondje isprepliće informacije s dijalogom, humorom i ironijom te se cijeli članak čita kao poglavlje romana:

⁶ Ernest Hemingway (1920). A Free Shave. Dostupno na: <http://ehto.thestar.com/marks/a-free-shave> (16.1.2019.)

„Koliko dugo prije nego odeš dolje?, pitao sam.
Oh, bio sam dolje, rekao je sapunajući mi lice.
Zašto si se vratio gore?, rekao sam.
Imao sam nezgodu, rekao je, nastavljajući sapunati mi lice.
Tek onda je jedan od neradnika prišao i pogledao na me.
Reci, želiš li da ti prereže grlo?, upitao je ugodno.
Ne, odgovorio sam.
Ha – ha, rekao je neradnik.
Tek onda sam primijetio da moj brijač ima lijevu ruku u zavojsima.
(...)
Prema crvenokosom brijaču, nekad dođe i do stotinu muškaraca po danu na besplatno brijanje.“⁷

Hemingway je onda uspijevao priču, koja ne bi bila ništa manje informativna da je suhoparna, pretvoriti u kratke literarne komade koji su i dalje služili prvotnoj svrsi informiranja. Iako nije težio isključivo jednom žanru ili se pozivao na iste, svakako je imao utjecaj na literarno novinarstvo i kao takav, na novinare budućih generacija. Svojim kolumnama, pridonio je iskustvima s događanja o kojima je pisao, razvijajući protagoniste kao likove i opisujući detalje.

⁷ Ernest Hemingway (1920). A Free Shave. Dostupno na: <http://ehto.thestar.com/marks/a-free-shave> (16.1.2019.)

3. DUGA FORMA U 21. STOLJEĆU

Danas, kada hiperaktivne i minimalističke društvene mreže diktiraju trendove i uzorke ponašanja, naglasak je više no ikad, na tzv. *straight* ili *hard news* te su takve vijesti najprisutnije i pritom se najviše konzumiraju. Međutim, postoje mediji koji već godinama objavljuju dugu formu i kreativan sadržaj i na tome su izgradili sada već kulturne statuse. Među najpoznatijima su *The New Yorker*, *Vanity Fair*, *The Atlantic*, *Esquire*, *Harper's Bazaar*.

3.1. Moderni mediji 20. stoljeća

To su neki od medija koji se ne libe objaviti dugu formu i u današnjim vremenima vladavine društvenih mreža i kratke pažnje čitatelja koja je prema jednoj studiji⁸ kraća od pažnje zlatne ribice. Osim toga, nije naglasak samo na duljim tekstovima već pokrivanju aktualnih tema i svakodnevnih događanja kao i afera, jednako kao i pisanja zanimljivih portreta i crtica iz svakodnevnog života. Prethodno spomenuti mediji uz sve to, aktualnim pričama daju puno veći prostor te ih analiziraju u dubinu, ne prati se samo tijek razvoja događanja već se ulazi u pozadinu i značaj onoga o čemu se piše. Zdravu ravnotežu tema održavaju davajući prostora kulturi, ali i bezazlenom sadržaju koji je tu da razbije monotoniju teških i intenzivnih analiza.

Primjerice, već na samoj naslovnici portala *The New Yorkera* se nalaze članci iz svijeta kulture, a ispod glavne vijesti je odjeljak kratke priče. Slavni njujorški tjednik od samih početaka, u 1920. godinama, ima osobniji pristup temama i naglasak na narativu. Uz dosta lokalizirane teme koje su se odnosile samo na New York, posebice u početku, tjednik je pisao eseje o prošlosti na specifičan način kako bi povezali čitatelje s gradom te kako bi osnažili svojevrсни identitet grada i Njujorčana.⁹ *The New Yorker* je još onda pisao ono što bi se danas okarakteriziralo kao literarno novinarstvo, istinite priče i reportaže koje su dijelile s modernizmom subjektivnu naraciju kao i ideju o iskustvu

⁸ Microsoft Canada (2015). Attention Spans. Preuzeto s: <https://www.scribd.com/document/265348695/Microsoft-Attention-Spans-Research-Report> (16.1.2019.)

⁹ Tamar Katz (2015). Anecdotal History: The *New Yorker*, Joseph Mitchell, and Literary Journalism. Dostupno na: <https://academic.oup.com/alh/article-abstract/27/3/461/86078> (16.1.2019.)

(Katz, 2015). Idejom o iskustvu pritom se misli o vrlo opisnom, bogatom stilu kako bi što uvjerljivije prenijela atmosfera i ambijent onoga o čemu se piše. Također, takav stil je nekad jedini način da se zadrži pažnja čitatelja prilikom pisanja velike priče, kako tekst ne bi ispao samo nakupina informacija.

Dulja forma zahtijeva dinamiku i tempo jer će u protivnom biti monotona i teška za čitanje te će djelovati kao kakav školski udžbenik. The New Yorkerovi tekstovi protežu se nekad i do osam stranica. Osim pomnog stila, fokusirajući se na lokalno te svojstveno s individualnim pristupom, The New Yorker je postao sinonim za njujorški urbani identitet, onda i danas. Tiskani tjednik se i dalje vodi tom filozofijom, dok je *online* izdanje globalnije i bliže internacionalnim čitateljima. No, i dalje su prisutni eseji, analitički tekstovi te duga forma za koje se da vidjeti da su praćeni, po reakcijama pratitelja na društvenim mrežama.

The New Yorker ima preko tri milijuna pratitelja samo na Instagramu¹⁰ te tisuće *likeova* po objavi koja uglavnom bude najava novog članka. New Yorker svoj kulturni status njeguje već dugo, 1950-ih godina slavna spisateljica Sylvia Plath bila je jedna od obožavatelja lista te je imala visoko mišljenje o njima: "Voljela bih biti objavljena u New Yorkeru prije nego umrem. Divim se tom osobitom, uglađenom, bogatom, sjajnom stilu."¹¹

Američki tjednik međutim nije samo prednjačio pisanom riječju nego i djelima. Naime, 1961. i 1970. su umjesto tjednog sadržaja cijelog jednog broja, u potpunosti tiskali roman škotske spisateljice Muriel Spark. To nije bilo ni prvi ni zadnji put da se časopis odlučio za takvo što. Međutim, iako se tu radi o fikciji, a ne novinarstvu, svrha ovog poteza je objavljivanje kvalitetnog sadržaja. Baš kako im piše na službenoj stranici: „The New Yorker se izdvaja svojom odanošću istini i točnosti, kvalitetnom prozom, i svojim inzistiranjem da uzbudi i dirne svakog čitatelja.“¹²

¹⁰ Dostupno na: <https://www.instagram.com/newyorkermag/> (13.08.2019.)

¹¹ Lisa Harrison (2008). The Magazine That is Considered The Best in The World": Muriel Spark and the "New Yorker". Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/26286985?seq=1#page_scan_tab_contents (16.1.2019.)

¹² About us. New Yorker. Preuzeto s: <https://www.newyorker.com/about/us> (16.1.2019.)

Znajući koliko je takav sadržaj važan, Esquire nerijetko izvuče iz svoje arhive neke velike priče i članke, poput onog *Frank Sinatra Has a Cold*¹³ koji je proslavio literarnog novinara Gaya Talesea, ili intervjua¹⁴ iz 1968. s književnikom Jamesom Baldwinom kako bi naglasili pitanje rase u Americi onda i danas. Upravo se kroz takve trenutke da vidjeti kako novinarstvo može biti vanvremensko. Portret Gaya Talesea o slavnom pjevaču mogao je biti samo još jedan u nizu kitnjasto napisanih tekstova o slavnima, no Talese je napisao jedan klasik američkog novinarstva koji je sam Esquire 2003. godine nazvao¹⁵ najboljom pričom koju su objavili u cijeloj povijesti časopisa. Posebna značajka profila leži u činjenici da je Talese napisao portret razgovarajući samo s ljudima oko Sinatre i promatrajući pjevača. Ni u jednom trenutku, Talese nije surađivao direktno s njime. No, portret nije evocirao samo sliku američkog miljenika već je ujedno bio komentar na cjelokupni *showbiz*, slavne i tadašnju Ameriku što je i razlog zašto je ovaj portret ostao relevantan i u 21. stoljeću. Kombinirajući, uz to, književne tehnike poput slikovitog i subjektivnog opisa, retrospekcije i dijaloga, Talese je ispisao djelo koje će pomoći definirati *New Journalism* i literarno novinarstvo druge polovice 20. stoljeća i danas.

3.2. Digitalni mediji i pristup dugoj formi

Brzina i dostupnost informacija postao je jedan od standarda današnjeg novinarstva koji mijenja način razmišljanja medijskih kuća. Primjerice, CNN je šest mjeseci eksperimentirao s *chatbotom*, koji bi putem Facebook Messengera slao, kratke najnovije informacije o događanjima u svijetu. Sve veće medijske kuće imaju svoje mobilne aplikacije i opcije na njima da vam šalju obavijesti za novosti. No, krivo je misliti kako mlađa publika nema kapaciteta ni želje za kvalitetnijim tekstovima, analizama i uopće novinarstvom.

Studija (Drok i Hermans, 2015.) provedena u Nizozemskoj na uzorku od preko 2.500 mladih u dobi od 15 do 39 godina, istraživala je koliko i što mladi očekuju od

¹³ Gay Talese (1965). Frank Sinatra Has a Cold. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/a638/frank-sinatra-has-a-cold-gay-talese/> (16.1.2019.)

¹⁴ Uredništvo Esquirea (2017). James Baldwin: How to Cool it. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/a23960/james-baldwin-cool-it/> (16.1.2019.)

¹⁵ Uredništvo Esquirea (2008). The 7 Greatest Stories in the History of Esquire. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/g114/greatest-stories/> (16.1.2019.)

novinarstva i bi li *slow journalism* bio čitan. Drok i Hermans (2015.) znanstvenim su radom htjeli pronaći odgovore na kompleksnija pitanja poput toga kako mladi vide novinarski stil i uporabu jezika, medijsku odgovornost prema društvu, doprinos društvu kroz objavu priča i slično. Rezultati su pokazali obećavajući interes mlade skupine za kvalitetu sadržaja koji čitaju. Iako karakteristika brzog novinarstva, mladi danas doista očekuju priljev informacija besplatno te 24-satni dostup na njih. S druge strane, rad je pokazao da je pet od šest postavljenih izjava imalo afirmirajući rezultat. Neke od tih izjava su: „Trebalo bi biti više dubinskog izvještavanja“, „Vijesti bi trebale sadržavati raznovrsnije izvore i perspektive“, „Vijesti bi trebale doprinositi rješavanju društvenih problema“. U istraživanju je potvrđeno da u prosjeku jedan od tri mlađih ispitanika imaju interes za tzv. sporo novinarstvo. To znači, već navedene, priče s više pozadine i konteksta kao i izvora, ali i „aktivističko“ novinarstvo koje jasno označava probleme u društvu i konstruktivno piše o tome.

Da se ovo istraživanje može primijeniti i na mlade izvan Nizozemske govori činjenica o popularnosti medija koji stvaraju takav tip sadržaja, primjerice Vice Media. Vice je platforma digitalnih i tiskanih medija koji stvaraju originalni sadržaj za mlade „alternativce“, odnosno mladež koja naginje lijevim i liberalnim idealima. Naglasak je na razrađenim pričama i reportažama koje pokrivaju sve sfere života, od politike preko kulture i umjetnosti do subverzivnog „podzemlja“ i droge. Od 1996. do danas Vice Media su pokrenuli 14 digitalnih medija u rasponu raznih interesa, među kojima jako praćeni Munchies (o gastronomiji) koji ima i do 14 milijuna pregleda¹⁶ po reportaži na YouTubeu, zatim Broadly¹⁷ koji izvještava o temama vezanim za žene, položaju žena u društvu i drugim kulturama. Vice Media svojim temama i reportažama odgovara na potrebe mladih kojih zanima neka druga strana priče i teme koje neće nužno naći u tzv. *mainstream* medijima. Vice objavljuje dugu formu i analitičke tekstove te ima svoju emisiju na televizijskom gigantu HBO-u. Osim toga, redovito objavljuju dokumentarne reportaže na vlastitom programu Vicelandu. Uvid u tip konzumenata Viceovih medija daje i činjenica da među pet najposjećenijih web stranica njihove publike su The Guardian i The New York Times, zajedno s Twitterom i Wikipedijom¹⁸. Ove informacije

¹⁶ Munchies. *How to Eat Sushi: You've Been Doing it Wrong*. Objavljeno: 25.8.2014. Preuzeto s: <https://www.youtube.com/watch?v=auLmekEsaak> (13.08.2019.)

¹⁷ Broadly. Preuzeto s: https://broadly.vice.com/en_us (13.08.2019.)

¹⁸ Similar Web. Preuzeto s: <https://www.similarweb.com/website/vice.com> (13.08.2019.)

svakako mijenjaju predrasudu da su mladi danas nezainteresirani i nesposobni održati pažnju dovoljno dugo da pročitaju nekoliko kartica teksta.

Slow journalism, još je jedan proizvod svjesnijeg i perceptivnijeg novinarstva. Najdoslovniji primjer „sporog novinarstva“ bila bi ekspedicija na koju se uputio 2013. godine Paul Salopek, novinar National Geographica. Salopek je, naime odlučio krenuti stopama najstarijih ljudskih predaka i prohodati svijet kako su ga oni nastanjivali unazad 200 tisuća godina i pritom o svemu pisati. Ekspedicija bi trebala trajati sedam godina, a na National Geographicu¹⁹ se nalaze članci od prvog dana koji se objavljuju minimalno na tjednoj bazi. Kroz sve ove godine, Salopek ne dokumentira samo rutu kojom ide već i što susreće krećući se tim putevima. To podrazumijeva sve na što nailazi: različiti ljudi, kulture, tradicije i običaji, ali i arheološka nalazišta i dokaze o tome kako su naši preci živjeli. Svi tekstovi su popraćeni živopisnim fotografijama i mapom koja prati gdje se novinar nalazi u svakom trenutku. Svaki sto milja, Salopek također snimi okolni pejzaž i osobu koju tamo upozna, sve u svrhu „sastavljanja globalnog snimka čovječanstva“²⁰. Snimi i nebo i zemlju i „pogled“ u obliku videa kraćeg od minute kako bi uprizorio dinamiku i atmosferu mjesta.

3.3. Umjetnički i obrazovni značaj literarnog novinarstva

Salopekova ekspedicija prepoznata je u akademskim krugovima. Njegova želja da pokrije „najstariju priču u ljudskoj povijesti“ rezultirala je seminarom i kurikulumom u suradnji s Pulitzer centrom.²¹ Nastojanje kolegija je naučiti studente svim aspektima digitalnog prepričavanja među kojima: istraživanju, pisanju, kartografiji, društvenim mrežama, web dizajnu, fotografiji i dr.

No, *Out Of Eden* ne služi samo kao primjer za interaktivno digitalno novinarstvo. Ruta kojom Salopek ide nije jedino ruta migracije čovječanstva već i nekih gorućih problema

¹⁹ Paul Salopek. *Out of Eden Walk*. Preuzeto s: <https://www.nationalgeographic.org/projects/out-of-eden-walk/the-journey/> (13.08.2019.)

²⁰ Paul Salopek. Milestone 55: Leaving Lahore. Objavljeno: 18.05.2018. Dostupno na: <https://www.nationalgeographic.org/projects/out-of-eden-walk/milestones/2018-05-milestone-55-leaving-lahore#introduction> (13.08.2019.)

²¹ Pulitzer Center. *Slow Journalism and the Out of Eden Walk Curriculum*. Objavljeno: 30.06.2016. <https://pulitzercenter.org/education/slow-journalism-and-out-eden-walk-curriculum> (13.08.2019.)

današnjice. Turski izbjeglički kamp prepun sirijskih obitelji podsjeća na drugu stranu priče koja se nerijetko ispušta iz vijesti o konfliktu. Indijski radnici na kamenolomima masovno boluju i umiru od pneumokonioze, bolesti pluća od koje oboljevaju uslijed nehumanih uvjeta rada. Paralelno, idući putem kojim su preci nastanjivali svijet, novinar svjedoči i gdje je ljudska vrsta stigla danas, u načinu življenja, kulturi, međusobnim razlikama. To ne doprinosi novinarstvu samo u vidu njegove integracije digitalnog novinarstva s dugom, kontinuiranom pričom. Ono uči novinare kako kreirati priču od trenutaka. Doprinosi i dajući drugačiju dinamiku u današnjem svijetu brzog novinarstva. Autor postiže osobnu vezu s čitateljima koji ga prate na ovom putovanju na koje se može svatko uključiti. Ali, možda još važnije ti komadi postaju pisani dokumenti. Zapisi koji će jednog dana svjedočiti o čovječanstvu.

Svjedočit će o tradicijama, konfliktima, individualnim pričama, ljudskim mogućnostima jednako kao i danas.

Ljudska svjedočanstva nalaze se i u knjigama Svetlane Aleksijevič. Bjeloruska književnica svoju prozu naziva dokumentaristikom u obliku umjetnosti.²² Aleksijevič je diplomirana novinarka i njena djela zapravo nastaju intervjuiranjem ljudi. Svoj specifičan stil gradila je desetljećima pišući ono što su joj stotine ljudi rekli prilikom razgovora s njom. Za svoj rad dobila je i Nobelovu nagradu 2015. godine, konkretnije za knjigu *Černobilska molitva*.

Dodjelu nagrade, iz Nobela, su motivirali²³ „njenim polifonim pisanjem, spomeniku patnji i hrabrosti u našem vremenu“. *Černobilska molitva* je, kao i njene dotadašnje knjige, bazirana na intervjuima sa žrtvama katastrofe te spisateljica nastoji minimalno intervenirati kao narator. Tako je u prijevodu na engleskome za američko tržište, knjiga nazvana *Voices from Chernobyl* (Glasovi iz Černobila) da se naglasi kako su žrtve te koje pričaju priču.

Iako se ne smatra novinarkom niti svoje pisanje novinarstvom, jasno je kako je istina ono čemu teži u svojim djelima: „Tražila sam književnu metodu koja bi bila približno najbliža moguća aproksimacija stvarnom životu.(...) Tako da sam odmah usvojila taj

²² Elzbieta Zak. *Writer of Common People*. Dostupno na: <https://www-1ceeol-1com-10010cdiil09f3.emedia1.bsb-muenchen.de/search/viewpdf?id=460586> (13.08.2019.)

²³ The Nobel Prize. *Svetlana Alexievich Facts*. Bez dat. Dostupno na: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2015/alexievich/facts/> (13.08.2019.)

žanr stvarnih ljudskih glasova i ispovijesti, svjedočenja i dokumenata.²⁴ Aleksijevič je za potrebe knjige intervjuirala više od 500 svjedoka, uključujući vatrogasce, političare, liječnike, učitelje i obične građane²⁵. Rezultat je ova „usmena povijest“ kako je i puni naslov knjige, *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Svrha knjige je da se katastrofi pristupi na drugačiji način. Umjesto silnih brojki i pokušaja predočenja razmjera katastrofe, ispovijesti ljudi koji su kroz to prošli, puno su opipljivije i daju mogućnost za drugačije razumijevanje strašne nesreće koja je zadesila toliko ljudi.

Doduše, Nobelom nagrađena knjiga samo je dio njenog humanistički-orijentiranog opusa. Sveukupno pet knjiga koje se bave sa 70 godina socijalizma, odnosno Rusijom tijekom i nakon raspada Sovjetskog saveza, zapravo su svojevrsni povijesni dokumenti o ljudima koji su sve to proživjeli. Međutim, nisu to samo priče o proživljenim iskustvima jednog naroda već i priče o tome kako su iskustva kroz vrijeme generirala mentalitet sovjetskog naroda, koji Aleksijevič nerijetko spominje. Tisuće glasova i priča koje zapisuje i povezuje u djela stvaraju ljudsku enciklopediju, enciklopediju njene generacije, kaže, koja pripovijedaju kako su živjeli, u što su vjerovali, kako su umrli,²⁶ koje nade i strahove su iskusili i što su mislili, razumjeli i čega su se sjećali tokom tih događaja. Ona piše povijest ljudskih osjećaja.²⁷

²⁴ The Nobel Prize. Dostupno na:

<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2015/alexievich/biographical/> (13.08.2019.)

²⁵ Robert Matthews. *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. Dostupno na:

<http://jnm.snmjournals.org/content/47/8/1389.full> (13.08.2019.)

²⁶ The Nobel Prize. Dostupno na:

<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2015/alexievich/biographical/> (13.08.2019.)

²⁷ Svetlana Alexievich. Dostupno na: <http://alexievich.info/en/> (13.08.2019.)

4. PUBLICISTIČKO NASLIJEĐE U HRVATSKOJ

„Jednom smo govorili o novom poretku i ja rekoh šefu kako sam razočarana jer nigdje ne vidim nikakve promjene, nema očekivane demokracije, svuda isti reakcionarni duh, ista birokracija, kao u Austro-Ugarskoj. On mi odgovori nezaboravne riječi! 'Da, sve je isto, ali mi trebamo one iste ljude koji su se dali plaćati od Austro-Ugarske, ove mi danas trebamo, a ne poštenjake, idealiste, koji misle svojom glavom i osjećaju svojim srcem. plaćenici će poslušati sve što hoćemo, i ono zlo i naopako, a poštteni bi se bunili protiv toga.'“²⁸ tako je nakon raspada Austro-Ugarske monarhije čuvena hrvatska novinarka Marija Jurić Zagorka opisala situaciju u redakciji u Hrvatskoj.

Domaći mediji imaju dug, trnovit put mijenjanja vlasnika, svjetonazora i ideologija. Nerijetko su mediji bili glasila upravo tih nestalnih struktura, međutim „idealisti koji misle svojom glavom“ su oni koji su ostavili najveći trag u hrvatskom novinarstvu i danas nastavljaju doslovce i preneseno pisati povijest.

Prva hrvatska novinarka i književnica najčitaniji je autor na našim prostorima. Zagorka nije značajna samo zbog prilike koju su dobile žene nakon nje već novinari uopće. U listu Obzor pisala je protiv tadašnje mađarizacije i politike, a kasnije je osnovala dva ženska lista; Hrvatica i Ženski list. Iako je njezin život bio stalno iskustvo dokazivanja vrijednosti, borbe za pravo da piše i radi, tu energiju je Zagorka usmjeravala u borbu protiv nametnutih vrijednosti koje nisu išle u prilog žena.

U Ženskome listu, zastupljene su teme od ženske ljepote i njege do prava glasa i spolne ravnopravnosti. Tako se daju pročitati dijelovi romana, humoreske, vijesti iz svijeta, savjeti za modu i kućanstvo, promotivni članci raznih njegujućih proizvoda. Takav sadržaj prate i osvrti na prava žena u drugim državama koji pozitivno komentiraju njihove položaje i zakone u državama poput Belgije i Norveške, koje omogućuju ženama veću zaštitu i neovisnost od muškaraca i muževa: „Državu Belgiju moglo bi se nazvati rajem žena, jer novi civilni zakoni osiguravaju im takova prava,

²⁸ Marija Jurić Zagorka prema HND-u. Dostupno na: <https://www.hnd.hr/povijest-hnd-a> (13.08.2019.)

kakova nemaju ni u jednoj državi.“ (Ženski list, br. 7 1935, str. 26).²⁹ Zagorkin časopis nije bio jedino borba za modernizaciju žene, ono je svojevrsno bilo i sredstvo za očuvanje hrvatskog jezika i kulture. Naime, magazin je nastao kao odgovor na hrvatsku inačicu njemačkog časopisa za domaćice koji je bio u vlasništvu njemačke izdavačke kuće.³⁰

U Jugoslaviji je postojalo nekoliko listova koji su bili slobodniji u svojoj formi. Bili su to Start i Polet. Oni danas predstavljaju kulturno naslijeđe koje je nekad pomicalo granice hrvatskog novinarstva. Ta dva lista primjer su omladinskog aktivizma za vrijeme režima. Od subverzivnih vizuala i dizajna do tekstova koji su indirektno ukazivali na poteškoće življenja u komunističkom režimu.

Primjerice, Polet je sadržavao cijeli spektar novinarske forme: „Od novinarskih žanrova, pogotovo u brojevima koji su tek slijedili, ključnu ulogu dobivaju reportažne forme, dakle uvid, često i naturalistički, u životnu stvarnost samoupravne Hrvatske. Jednaku su pozornost plijenili i otvoreni, neublaženi razgovori s mladima nejasnih perspektiva, kao i provokativni politički komentari, ironični opisi ličnosti iz javnog života, kozerije s ideologiziranih skupova i patetičnih manifestacija, humorni zapisi o svakodnevnici i, što je bilo još važnije, uočljivi pokušaji izbjegavanja svake protokolarnosti.“ (Krušelj, 2015. str. 62).

Put feminizmu na našim prostorima utrla je već spomenuta Marija Jurić-Zagorka, a nešto kasnije, 1990-ih, nastavila ga je novinarka i književnica Slavenka Drakulić. Pisala je o svakodnevnici hrvatskog i jugoslavenskog naroda, posebice životu žena u komunizmu što se smatra počecima feminizma u bivšoj Jugoslaviji. U knjizi *Kako smo preživjeli komunizam i čak se smijali*, među ostalim, Drakulić je pisala o ulošcima i ulozi žena u emancipaciji u socijalizmu.

Uostalom, u publicistici se bavi i pitanjem rata i ljudskim mentalitetom koji se mijenja pod iznenadnim nacionalizmom.

Barbara Matejčić, danas je rijedak primjer narativnog novinarstva u Hrvatskoj. Njezina knjiga *Kako ste?* iz 2016. godine zbirka je šest ljudskih priča s čijim je protagonistima

²⁹ Ženski list. Str. 26, broj 7, 1935. (13.08.2019.)

³⁰ Ida Ograjšek Gorenjak. Preuzeto s: <http://www.historiografija.hr/prikazi.php?id=235934> (13.08.2019.)

novinarka provela određeno vrijeme i pratila njihove živote, svakodnevnu rutinu i poteškoće s kojima se oni susreću. Što čini njihove poteškoće drugačije i manje poznate je da su protagonisti ljudi koji žive na rubu društva takoreći. Curica romskog podrijetla, slijepi čovjek, nepokretna žena, neki su od nositelja teških sudbina koji ne zaokupljaju puno medijskog prostora. Što autoričinu knjigu čini rijetko narativnom, jest potpuno ulaženje u živote protagonista knjige što se vidi iz pristupa pisanju o pojedinom „liku“.

Primjerice, u životu slijepoga čovjeka autorica se fokusirala na zvukove jer on tako doživljava svijet, percipirajući sve moguće audio podražaje koji zapravo formiraju svakodnevnicu slijepe osobe. Ovakav sadržaj stavlja pod svjetlo reflektora „neekskluzivnije“ teme i daje šansu nezastupljenim pričama. Koliko je to, ne nužno neprepoznat, već rijedak format govori činjenica da ovu knjigu najčešće u knjižarama stavljaju pod kategoriju fikcije, prema riječima autorice³¹.

Kako je narativno novinarstvo skupo za proizvesti, zahtijeva mnogo vremena i donosi određeni rizik „neisplativosti“ u smislu nečitivosti i negeneriranja puno interesa i novca, nema ga puno u Hrvatskoj. Možda vlada i generalno mišljenje da nema publike za takav sadržaj. Narativnog novinarstva manjka u doslovnome smislu, no duge forme i personaliziranijeg novinarstva ne.

Danas postoje brojni hrvatski internetski portali koji pišu vrlo politično i subjektivno. Većina takvih koja bi se mogla smjestiti pod nasljednike svih spomenutih su uglavnom liberalno opredijeljeni, Halter, Lupiga, Telegram... Sadržaj često prati posljednja događanja u svijetu i Hrvatskoj te ih kritički komentira. Više prostora pridaju kulturi, ekologiji kao i pitanjima manjina. Naglasak je i na pojedincima te zanimljivim životnim pričama koje se prenose u obliku reportaža. Nerijetko se objavljuje i satira ili satirični komentari na pojedina događanja u državi. Sve to ukazuje da kreativnijeg, slobodnijeg novinarstva ima, a još je važnije da je ono pokazatelj čitivosti sadržaja. Tako Sveučilište Sjever ima kolegij Narativno novinarstvo³² na diplomskom studiju. Zatim, portal Telegram.hr bavi se najaktualnijim novostima iz Hrvatske i svijeta te posebnu

³¹ Gordan Duhaček. *Hrvatska je mala bara s puno ugnjetavanja*. Preuzeto s: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/hrvatska-je-mala-bara-s-puno-ugnjjetavanja-20160301> (13.08.2019.)

³² Dostupno na: <https://www.unin.hr/novinarstvo/diplomski-sveucilisni-studij/kolegiji/> (13.08.2019.)

pažnju pridaju politici. Pristup im je vrlo subjektivan, naslovi su često sarkastični, i sve političke afere pomno prate kao i njihove glavne aktere koje jasno prozivaju. Uz to, objavljuju priče iz života i reportaže te zanimljivosti koje bi spadale pod tzv. *infotainment*, odnosno meke, zabavne „vijesti“ poput viralnih videa i sličnog. Međutim, snažan brend kreirali su upravo kroz svoje istraživačke priče i reportaže. Direktor Telegram grupe smatra da je razlog uspjeha duge forme kvaliteta priče i nenavlačenje čitatelja³³.

Pokazatelj interesa publike je i uspješnost YouTube serijala, Kwart Priča autora Vida Juračića. Serijal se sastoji od 15-minutnih do polusatnih videa u kojima se obrađuje po jedan zagrebački kvart. Kwartove obilazi autor s lokalnim stanovništvom koji opisuju povijest i dogodovštine s kvarta tako da je atmosfera u epizodama vrlo opuštena i prevladava taj „insajderski“ osjećaj. Kwart priča broji desetke tisuća pregleda, a najpopularnija epizoda³⁴ ima 200 tisuća pogleda i autorov kanal ima gotovo 20 tisuća pretplatnika.³⁵

³³ Mia Biberović. Miran Pavić: *Da Telegram ovisi samo o brojkama, izgubili bismo od Googlea, Facebooka i Styrije*. Preuzeto s: <https://www.netokracija.com/miran-pavic-net-hr-prodaja-155732> (13.08.2019.)

³⁴ *Kwart priča: Trešnjevka*. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=yKpfzCaYs4o&t=1380s> (13.08.2019.)

³⁵ Vid Juračić autor je Youtube serijala Kwart priča i „vlogger“. Preuzeto s: <https://www.youtube.com/channel/UCY3pC966Qci5ghXkQzqdCA> (13.08.2019.)

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je popratiti nastanak i razvoj literarnog novinarstva te vidjeti trebaju li danas dnevne novine i portali više reportažnog, kreativnijeg pisanja.

Kroz ovaj rad uspjeli smo vidjeti na koje se sve načine može vrednovati kreativno novinarstvo i kako ono može kulturno obogatiti, ako ne i osvijestiti društvo. Relevantnim primjerima i protagonistima iz svijeta i Hrvatske dokazalo se da je čitatelja bilo uvijek i da će ih nastaviti biti bez obzira na medijske trendove. Od samih početaka razvoja novinarstva, ova struka je uvijek koketirala s individualnim pristupom istini i pisanju. Kroz relevantna djela iz 18. stoljeća i 19. stoljeća vidjelo se da je novinarstvo u početku bilo vrlo slobodno. Bez obzira na to, kvaliteta je bila bitna stavka. Naime, cijenjene priče imale su moralne poruke koje su pridavale na težini napisanoga. To pokazuje da je ideja novinarstva u tako ranom stadiju bila podučiti publiku nečemu i da vrijeme utrošeno čitanjem nije puko apsorbiranje informacija.

Prateći razvoj u 20. stoljeću, vidjelo se koliko su mediji i utjecajni listovi uvjetovali stvaranje pop kulture, od Esquireovih članaka do Gonzo novinarstva Huntera S. Thompsona. Kroz rad se vidi kako su neka kulturna književna djela zapravo nastala iz novinarskih priča, tehnika, ali i kako je novinarstvo stvorilo neke od najvećih pisaca. Kroz primjere časopisa i digitalnih medija prikazano je kako je kroz vrijeme utjecalo na kreiranje kulture u mladih i njihove veze s politikom i stanjem u svijetu. Taj trend se vidi i danas kod mnogih medija. Nerijetki uspješni portali, bez obzira na nišu kojom se bave, od mode do tehnologije i glazbe, određeni prostor daju velikim pričama, problemima unutar njihove industrije i politici.

U Hrvatskoj, novinarstvo je uvijek služilo kao mjesto otpora i borbe za ideale. Relativno sigurno područje gdje su se ideje mogle izraziti. Iako primjeri iz povijesti zvuče revolucionarnije i romantičnije zbog tadašnjih uvjeta, trenutno se na hrvatskoj medijskoj sceni održavaju novinari i „idealisti“ posvećeni kvalitetnome sadržaju i stvaranju istoga.

Jedna od vrlina subjektivnog novinarstva je fleksibilnost. Literarno novinarstvo ne robuje nijednoj formi ni stilu, potpuno je slobodno i ovisi jedino o svome autoru. Tim je više dokazalo svoj široki dijapazon, zbog mogućnosti smjera u kojem može otići.

Posebno se htjela skrenuti pažnja da su kritično i kreativno novinarstvo nužnost u obrazovanju i da bi se njime na neki način moglo „preodgojiti“ sadašnje društvo i naučiti buduće generacije važnosti istog. Ne samo u intelektualnom smislu, već socijalnom i gotovo aktivističkom. Kritično novinarstvo je nužno da bi nas naučilo kritičnom razmišljanju. Reportaže i priče o okolini koja uistinu čini nečiji život skreću fokus s uobičajenih političkih i sportskih sadržaja. Time se bolje uči i upoznaje okruženje, i inspirira pojedince.

POPIS LITERATURE

Knjige

1. Aleksijević, S. (1997). *Černobilska molitva*. Moskva: Ostozh'e
2. Capote, T. (1965). *Hladnokrvno ubojstvo*. New York: The New Yorker
3. Drakulić, S. (1992). *How We Survived Communism and Even Laughed*. London: Hutchinson
4. Hartsock, J. C. (2000). *A History of American Literary Journalism: The Emergence of a Modern Narrative Form*. Preuzeto s: <https://books.google.ie/books?id=udEhV7gL9mgC&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>
5. Matejčić, B. (2015). *Kako ste?* Zagreb: Heinrich Boll Stiftung
6. Mills, N. (1974). *The New Journalism: A Historical Anthology*. McGraw-Hill
7. Sims, N. (1984). *The Literary Journalists*. Preuzeto s: <http://normansims.com/wp-content/uploads/2014/04/The-Literary-Journalists.pdf>
8. Steinbeck, J. (1939). *The Grapes of Wrath*. New York: Viking
9. Twain, M. (1869). *The Innocents Abroad*
10. Underwood, D. (2008). *Journalism and the Novel: Truth and Fiction, 1700-2000*. Preuzeto s: http://shora.tabriz.ir/Uploads/83/cms/user/File/657/E_Book/Communication/Journalism%20and%20the%20novel.pdf
11. Walsh, R. (2013). *Operation Massacre*. Brecon: Old Street Publishing
12. Wolfe, T. i Johnson, E. W. (1973). *The New Journalism*. New York: Harper & Row

Članci

1. Microsoft Canada (14.05.2015). *Attention Spans*. scribd.com. Preuzeto s: <https://www.scribd.com/document/265348695/Microsoft-Attention-Spans-Research-Report>
2. Nico Drok & Liesbeth Hermans. (03.11.2015.) *Is there a future for slow journalism?* Taylor & Francis Online. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2015.1102604>

Internetski izvori

1. Duhaček, G. (04.03.2016). *Hrvatska je mala bara s puno ugnjetavanja*. tportal. Preuzeto s: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/hrvatska-je-mala-bara-s-puno-ugnjjetavanja-20160301>
2. Harrison, L. *The Magazine That is Considered The Best in The World": Muriel Spark and the "New Yorker"*. Modern Fiction Studies. Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/26286985?seq=1#page_scan_tab_contents
3. Hemingway, E. *A Free Shave*. The Hemingway Papers. Preuzeto s: <http://ehto.thestar.com/marks/a-free-shave>
4. <https://cdnc.ucr.edu/cgi-bin/cdnc?a=d&d=LAH18980731.2.115&e=-----en--20--1--txt-txIN-----1>
5. <https://www.dictionary.com/browse/journalism>
6. <https://www.hnd.hr/povijest-hnd-a>
7. <https://www.newyorker.com/about/us>
8. Katz, T. (10.06.2015). *Anecdotal History: the New Yorker, Joseph Mitchell, and Literary Journalism*. American Literary History. Preuzeto s: <https://academic.oup.com/alh/article-abstract/27/3/461/86078>
9. Marija Jurić Zagorka. (1935). *Ženski list*. Preuzeto s: <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=c0c31c8e-0793-48cb-97e0-2eb0e36f718e&y=1935&m=1&d=1>
10. Matthews, R. (2006). *Voices from Chernobyl: The Oral History of a Nuclear Disaster*. The Journal of Nuclear Medicine. Dostupno na: <http://jnm.snmjournals.org/content/47/8/1389.full>
11. Ograjšek Gorenjak, I. (26.11.2010). *Marina Vujnovic, Forging the Bubikopf Nation. Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. historiografija.hr. Preuzeto s: <http://www.historiografija.hr/prikazi.php?id=235934>
12. Phelan, S. (28.10.2013.) *Rodolfo Walsh and the Struggle for Argentina*. Boston Review. Preuzeto s: <http://bostonreview.net/world-books-ideas/rodolfo-walsh-and-argentina-operation-massacre>
13. Pickett, C. M. (01.03.1961). *Mark Twain as Journalist and Literary Man: A Contrast*. Sage Journals. Preuzeto s: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/107769906103800107>
14. Plimpton, G. (16.01.1966.) *The New York Times. The Story Behind a Nonfiction Novel*. Preuzeto s:

- <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/97/12/28/home/capote-interview.html?mcubz=3>
15. Pulitzer Center. (30.06.2016.) *Slow Journalism and the Out of Eden Walk Curriculum*. Preuzeto s. <https://pulitzercenter.org/education/slow-journalism-and-out-eden-walk-curriculum>
 16. Salopek, P. (2013). *Out of Eden Walk*. National Geographic. Preuzeto s: <https://www.nationalgeographic.org/projects/out-of-eden-walk/>
 17. Stephen Crane. (1984). *When Man Falls, a Crowd Gathers*. The Library of America. Dostupno na: [https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.loa.org/images/pdf/Crane When Man Falls.pdf](https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.loa.org/images/pdf/Crane%20When%20Man%20Falls.pdf)
 18. Talese, G. (14.05.2016.) *Frank Sinatra Has a Cold*. Esquire. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/a638/frank-sinatra-has-a-cold-gay-talese/>
 19. The Nobel Prize. *Svetlana Alexievich Facts*. Bez dat. Dostupno na: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2015/alexievich/facts/>
 20. Uredništvo Esquirea. (02.08.2017.) *James Baldwin: How to Cool it*. Esquire. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/a23960/james-baldwin-cool-it/>
 21. Uredništvo Esquirea. (14.11.2008.) *The 7 Greatest Stories in the History of Esquire*. Esquire. Dostupno na: <https://www.esquire.com/news-politics/g114/greatest-stories/>
 22. Whitt, J. (2006). *To Do Some Good and No Harm: The Literary Journalism of John Steinbeck*. The Steinbeck Review. Preuzeto s: https://www.jstor.org/stable/41582016?seq=1#page_scan_tab_contents
 23. Wikipedia. *The Open Boat*. Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Open_Boat
 24. Zak E. (2016). *Writer of Common People*. Central and Eastern European Online Library. Dostupno na: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=459307>

Ostalo

1. Krušelj, Ž. (2015). *POLET OD OMLADINSKOG AKTIVIZMA DO POLITIČKOG ESKAPIZMA (1976. – 1990.)* (doktorski rad). FFZG, Zagreb. Preuzeto s: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5715/1/Kru%C5%A1elj%2C%20%C5%BDeljko.pdf>

